

S
K
A
S

1/1997

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta, artikkeleita, kirja-arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä asioita. Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettun aineiston seuran osoitteeseen viimeistään kolme viikkoa ennen seuraavan numeron julkaisupäivää, joka ilmoitetaan erikseen tiedotteen edellisessä numerossa. Tekstit toimitetaan disketillä, jollakin yleisellä tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitettuina. Piirroksia ja karttoja voidaan myös julkaista, mutta ei valokuvia.

Julkaisija : Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
PL 286
20101 Turku

Toimittaja : Henrik Asplund
(02) 333 5252 (työ)
(02) 253 5594 (koti)
asplund@utu.fi (sähköposti)

ISSN 1455-0334

UNIPAPS
Turun yliopisto 1997

Seminaarin jälkipuintia

Knut Drake

Seuramme järjestämä Hämeen keskiaikaa -seminaari oli varsinainen menestys. Linnan luentosali oli tupaten täynnä. Taustalla ehkä ei ollut yksinomaan kiinnostus tieteeseen, vaan myös pieni annos uteliaisuutta. Keskeisinä teemoihin olivat Hämeenlinnan Varikonniemen kaivausten tulosten esittely sekä aikaisemmin julkisuudessa esitettyjen tulkintojen arvostelu. Nämä asiat käsiteltiin mielestäni tasapuolisesti, vaikka kriitikoiden sananvalinnat kenties olivat vähän kärjekkäitä.

Seminaarin seurauksena kolme jäsentä erosi seurastamme. Eroamisen syyksi ilmoitettiin seminaarin yksipuolisuus. Varikonniemen kaivajille ei kuulemma annettu tarpeeksi aikaa puolustautua esitettyjä syytöksiä vastaan. Jälkipuheissa on jopa sanottu, että koko seminaari oli tietoisesti järjestetty provokaatio.

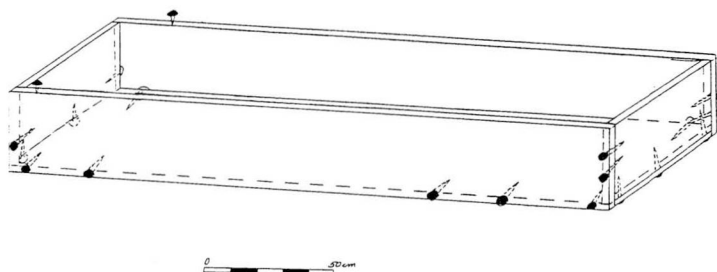
Seuran puheenjohtajan ominaisuudessa haluan katkaista kärjen kaikilta tällaisilta huhuilta. Aiheen valinta oli kokonaan minun ideani. Kuultuani museoviraston käytävillä vellovasta keskustelusta pyysin molempia osapuolia esittämään näkemyksiään julkisesti. Mielestäni oli kysymys tieteelliseen moraaliin liittyvistä erimielisyyksistä ja näin ollen asiasta oli keskusteltava julkisuudessa eikä vain suljettujen ovien takana. Pienen painostuksen jälkeen asianomaiset saatiin esiintymään Hämeenlinnassa. Liian tiiviin ohjelman takia jäi, kuten tavallista, vähän aikaa keskusteluun, mutta kaikilla oli kuitenkin mahdollisuus esittää omia kantojaan.

Varikonniemen kaivauksiin liittyviä ongelmia ei voida ratkaista yhden seminaarin avulla. Mutta pääasia on, että asiasta nyt voi keskustella julkisuudessa. Varsinainen tieteellinen prosessi tapahtuu tosiaan muilla foorumeilla, mutta periaatteista ja moraalista on voitava käydä ajatusten vaihtoa seminaareissa ja aikakauslehtien palstoilla. Tämän vuoksi on vahinko että kolme henkilöä, joilla ilmeisesti olisi esittää omia mielipiteitä, eivät enää kuulu tämän lehden lukijoihin.

Ruumisarkuissa käytetyistä puulajeista

Tiina Jäkärä

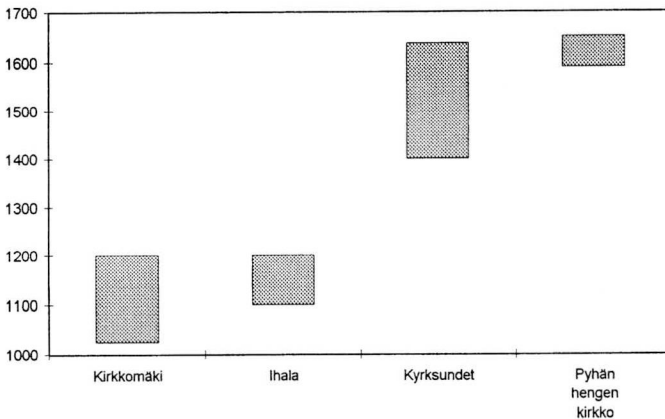
Rautakautisten ja varhaishistoriallisten ruumishautojen tutkimuksessa pääpaino on perinteisesti ollut esineistön ja tekstiilien analysoinnissa. Hautoja voidaan kuitenkin lähestyä myös toisenlaisen löytöaineiston kautta; niistä taltioidut puunäytteet ja hautojen dokumentoinnissa tarkasti määritellyt naulojen sijainnit sisältävät nekin yllättävän paljon tietoa hautauksesta. Parhaassa tapauksessa aineistosta voidaan saada rekonstruoitua haudoissa käytettyjen arkkujen muoto, rakennustapa ja käytetyt puulajit.

Arkun rekonstruktio. Kirkkomäki, hauta 12.

Esimerkiksi Ruotsissa, Lundin kaupungin kaivausten (1963, 1974-75) arkeologisen löytöaineiston analysoinnissa on kiinnitetty erityistä huomiota myös ruumisarkkuihin ja niissä käytettyihin puulajeihin. Arkut olivat huomattavan hyvin säilyneitä, mikä luonnollisesti helpotti työtä. Tutkimus paljasti ajallisia ja ilmeisesti myös sosiaalisia eroja arkuissa. Varhaisemmat arkut 1000-luvun alkupuoliskolla olivat rakenteiltaan hyvin varioivia ja eri puulajien käyttö oli runsasta. Arkkujen rakenteet yhtenäistyivät n. 1050 jälkeen; pääasiallinen malli oli nyt jalkopäähän kapeneva, tammilaudoista koottu arkku. Kirkon vaikutus ja sen tarve yhtenäistää hautaustapoja on esitetty yhtenä mahdollisena syynä tutkimuksessa havaittuun selvään muutokseen arkkujen muodossa ja materiaalissa.

Suomessa puulajianalyysiä ei ole käytetty, ainakaan laajemmin, ruumisarkkujen puiden tunnistamiseen. Alustavan tutkimuksen perusteella puulajien käytössä vaikuttaa meilläkin olleen sekä ajallisia että alueellisia eroja. Analyysi perustuu puunäytteistä leikattujen ohuiden lastujen tarkasteluun mikroskooppilla. Näytteestä leikattavista erisuuntaisista leikkauksista, niissä näkyvästä puun solukosta ja näiden solukkojen vertailusta koostuu puulajin määrittäminen. Näytteen laadusta riippuen saadaan määritettyä joko tarkka puulaji tai mahdollisesti ainakin onko kyseessä havu- vai lehtipuu. Nyt analyysyjä on tehty Turun Kirkkomäen ja Raision Ihalan vanhan kansakoulun ristiretki/varhaiskeskiaikaisten kalmistojen arkuista. Lisäksi muutama Dragsfjärdin Kyrksundetin ja Turun Pyhän Hengen kirkon kaivauksissa tullut arkku on analysoitu.

Tutkimuskohteiden ajoittuminen.

Kirkkomäen haudoista kaikkiaan 39 %:sta saatiin arkun puusta näyte ja Ihalasta 25 %:sta. Vertailu näiden kahden kalmiston välillä ei ole siis aivan tasavertaista, mutta paljastaa kuitenkin kiinnostavia seikkoja. Kirkkomäellä laudoista rakennetut arkut olivat hyvin varioivia puulajien suhteen; tutkituista 10:stä lauta-arkusta kuusi oli lehtipuuta (tammaa, haapaa), yhdessä näistä oli käytetty sekä mäntyä että tammaa. Loput olivat havupuuta. Puunrunkoon kovertamalla tehdyt arkut olivat yleensä joko kuusta tai mäntyä; ainoastaan yksi oli lehtipuuta. Ihalan näytteistä ainoastaan yksi oli kuusta, yksi koivua ja loput mäntyä. Tämä selittyy sillä, että suurin osa näytteistä oli otettu puunrunkoon tehdyistä arkuista.

Ihalan ja Kirkkomäen havainnot yhdistäen voidaan siis todeta, että havupuu ja erityisesti mänty, oli yleensä puunrunkoon koverrettujen arkkujen materiaalina. Lehtipuuvaltaisesta puustosta johtuen esimerkiksi Lundin kaupungin kaivauksissa löytyneet puunrunkoarkut oli tehty lehtipuista. Tämä olisi ollut mahdollista myös Kirkkomäellä ja Ihalassa, sillä kalmistojen alueella on ollut lehtipuuvaltainen sekametsä. Ehkä havupuuta oli helpompi työstää, tai puuvalintaan liittyi perinteitä.

Kirkkomäellä oli lisäksi havaittavissa kalmiston horisontaalistratigrafian perusteella havupuun yleistymisen lauta-arkkujen rakennusmateriaalina. Erityisesti mäntylaudan käyttö mainitaan arkkujen rakennusmateriaalina myös kansatieteellisissä lähteissä. Muutamat puulajianalyysit Turun Pyhän Hengen kirkon 1500-luvun lopun/1600-luvun alun ja Hiittisten Kyrksundetin keskiaikaisen hautausmaan arkuista osoittautuivat myös kaikki männyksi. Vaikuttaa siltä, että nimenomaan mänty omaksuttiin vähitellen ruumisarkkujen materiaaliksi. Aihe vaatii vielä tätä alustavaa työtä laajemman tutkimuksen kuvan selkiyttämiseksi.

<i>Kohde</i>	<i>Hauta</i>	<i>Puulaji</i>	<i>La</i>	<i>Pr</i>
Turku, Kirkkomäki	4	Havupuu	x	
	8	Havupuu		x
	12	Havupuu	x	
	13	Kuusi		
	17	Tammi	x	
	19	Mänty	x	
	20	Tammi	x	
	21	Havupuu		x
	23	Tammi, lehtipuu	x	
	24	Lehtipuu	x	
	27	Mänty, tammi	x	
	29	Lehtipuu		x
	31	Mänty		
	35	Mänty		
	38	Lehtipuu	x	
	40	Mänty	x	
	44	Havupuu		x
Raisio, Ihala	g	Mänty	x	
	p	Mänty		
	II	Mänty		
	IV	Mänty		x
	V	Mänty		x
	VI	Mänty		x
	VII	Kuusi		x
	VIII	Mänty		
	IX	Mänty		
	XII	Koivu		
	XV	Mänty		
	XVII	Mänty	x	
Dragsfjärd, Kyrksundet	2a	Mänty	x	
	2b	Mänty	x	
	3	Mänty	x	
	6	Mänty	x	
	8	Mänty	x	
	11	Mänty		x
	12	Mänty	x	
Turku, Pyhän Hengen kirkko	1	Mänty	x	
	2	Mänty	x	

Arkkujen puulajit. La=lauta-arkku, Pr=puunrunkoarkku.

Bonden Paavo som kulturlagerproducent

Hannu-Matti Wahl

Under de senare åren har några vikingatida-tidigmedeltida boplatser med kulturlager blivit uppmärksammade i finsk arkeologi. Under den gångna senhösten 1996 diskuterades och redovisades synpunkter kring två tidigmedeltida boplatser, Varikkoniemi i Tavastehus och Mulli i Reso. Båda boplatser har en trolig kontinuitet över en längre tid och har haft varierande funktioner och verksamheter under respektive boplatserns användningstid. De flesta verksamheterna sätter spår i marken i form av olika lämningar, såsom rester efter bebyggelse, olika näringar, avfall av varierande typ etc. En del av dessa verksamheter kan spåras i kulturlager som avsatts på boplatserna under en längre tid. Utnyttjandet av boplatserna kan ha varit kontinuerligt eller haft avbrott under vissa tider. Då kan olika skeden och faser urskiljas i kulturlager under gynnsamma förhållanden.

Det är dock relativt sällsynt att kulturlager på medeltida boplatser (och senare tiders dito) på landsbygden är intakta och utan störningar på grund av intensivt jordbruk och markanvändning.

Materialets ackumulation på en och samma plats är inte så intensiv som i medeltida städer eller på preurbana handelsplatser och centralorter. Erfarenheter från sådana platser och i viss mån från medeltida kyrkor kan användas, men kan inte tillämpas utan omtanke på tidigmedeltida boplatser på landsbygden.

Det var bonden Paavo som producerade kulturlagret

Praktiskt taget alla vikingatida och (tidig)medeltida boplatslämningar i Finland är på landsbygden. Orsaken till kulturlagerbildningen på boplatserna är de aktiviteter (utöver själva boendet) som är typiska för en bondeekonomi (boskapskötsel, hantverkssysslor, handelsaktiviteter). Det var bonden Paavo med sitt husfolk och få som satte spår i jorden under olika tider inom boplatserna (och inte enbart i Saarijärvis moar) och producerade det ofta problematiska kulturlagret. Boplatserna kan omfatta en gård eller vara en bytomt med några få samtida gårdar. Vilken typ av kontinuitet och processer (tiden, medvetna eller slumpmässiga beteendeförändringar o. dyl.) har medverkat till avsättandet av kulturlager på den tidigmedeltida boplatserna/bytomten? Det finns både avsatta och påförda kulturlager inom en och

samma boplatser/bytomter. Dessa boplatser och bytomter från vikingatid - tidigmedeltid - högmedeltid och varför inte även från efterföljande tider (härefter tidigmedeltida boplatser) är arkeologiskt sett komplexa och svåra för den fältarbetande arkeologen som har som sin uppgift att dokumentera och tolka kulturlager.

Därför känns det motiverat att starta och föra vidare en dialog om hur dessa boplatser och bytomter (omfattande bostadshusen med tillhörande ekonomibyggnader, åkermark [inägomark], stängselsystem, gropar av alla slag o.s.v) skall hanteras som arkeologiska objekt och arkeologiskt källmaterial. I dialogen måste också ingå diskussion om förhållandet mellan boplatserna och den omgivande regionen ävensom frågor om förhållandet mellan boplatserna och gravfält respektive tidiga kyrkogårdar.

I Finland finns endast få delundersökta - men inga totalt undersökta - tidigmedeltida boplatser med kulturlager. Det skulle vara nyttigt och också klokt att följa upp hur motsvarande boplatser/bytomter har undersökts i andra länder inom östersjöområdet under de två-tre senaste decennierna. På detta sätt skulle det vara möjligt att dra lärdom av andras arbete och sådana fel som har gjorts i deras arkeologiska fältarbete. Då skulle man kunna spara både pekuniära resurser, nerver och tid.

Kulturlagrets beskaffenhet

Kulturlager uppstår p.g.a. mänsklig aktivitet på en och samma plats under en viss tidsrymd. Då har olika typer av organiskt och oorganiskt material avsatts på lokaliteten. Tidigare ansågs det att ju tjockare kulturlager, desto längre tid hade boplatserna utnyttjats. Tack vare olika undersökningar känner man idag till att så är inte fallet på alla boplatser. Variationen i kulturlagrets tjocklek kan betyda olika typer av boplatserutnyttjande eller förändrat beteende på boplatserna, den behöver inte markera längden på bosättningsvaraktighet.

Ur kulturlagersynpunkt kan den icke-urbana boplatserna från vikingatid fram till historisk tid delas i tre olika kategorier; a) boplatser med kulturlager som har stratigrafi, b) boplatser med enhetligt kulturlager, men utan stratigrafi, c) boplatser med kulturlager som inte är enhetligt över hela boplatserytan, men ställvis uppvisar en stratigrafisk struktur. Denna indelning kan ses som förenklad och endast preliminär. Därtill kommer frågan om boplatsernas olika skeden och faser över en längre tid. De flesta tidigmedeltida boplatser har ofta varit attraktiva för senare tiders bebyggelse, vilket komplicerar händelseförloppet för deras vidkommande.

Kulturlager som arkeologiskt källmaterial

Kulturlager är ett arkeologiskt källmaterial. På en boplatz med bevarad stratigrafi måste en så hög arkeologisk kunskapsnivå som möjligt eftersträvas. I regel är det hela det arkeologiska objektets (t.ex boplatsens) kunskapspotential som styr undersökningens ambitionsnivå och som måste lyftas fram. Däri ingår - utöver själva kulturlagret i sig - olika anläggningar (fi. *rakenne*) och fynd.

Som källmaterial är kulturlagrets tillkomst dels resultat av medvetna handlingar (t.ex olika konstruktioner och anläggningar), dels tillfälliga, möjligen slumpmässiga, handlingar (t.ex. bortkastat material, avfall, borttappade föremål etc.). Hela kulturlagret innehåller en stor kunskapspotential och det är arkeologernas skyldighet att försöka förstå och tolka olika processer vid lagrets tillkomst.

Störningar i kulturlager, såsom bortodling, olika arbeten (dikning, bygande) måste tas i beaktande, då det påverkar källmaterialets arkeologiska informationsvärde och kan leda till felaktiga slutsatser. I störningsmomenten ingår att på boplatzen också kan finnas påförda (kultur)lager

Att tolka kulturlager

Till sin natur är tolkningen av kulturlager ett subjektivt skeende där objektivitet eftersträvas. Det måste finnas adekvat erfarenhet, förståelse och förtrogenhet med tidigmedeltida lämningar (och engagemang) hos den tolkande arkeologen för att ett acceptabelt resultat skall kunna uppnås vid dokumentationen av kulturlagrets stratigrafi. Detta resultat kan kombineras med databaserade mätningar och datorprogram. Också ifall det finns arkeologiska (och andra) bevis för en längre tids bosättning, men kulturlagret är diffust eller saknas, måste detta dokumenteras och orsakerna preliminärt tolkas.

Frågan om kontinuitet är ett svårt och viktigt problem vid dokumentation och tolkning av boplatser och kulturlager. Hur länge har den tidigmedeltida boplatzen utnyttjats, är bosättningen kontinuerlig, finns det avbrott, och om det finns, vad är orsaken, vilka andra faktorer har påverkat kulturlagerbildningen? Ja, frågorna tycks vara många. Det visar vilken komplicerad, men samtidigt arkeologiskt givande källa, ett kulturlager kan vara. Fyndmängden kan dels vara mycket stor och kan användas för datering, dels kan det i vissa fall förekomma bara ett fåtal daterbara fynd med anknytning till boplatsens olika faser eller skeden.

Kulturlager på boplatser, oavsett det är fråga om en preurban ort eller en boplatz på landsbygden, är sällan utan störningar från senare tiders verksamhet. Detta måste beaktas vid dokumentation och tolkning av kulturlager. Följande störningar är de vanligaste och måste observeras vid betraktandet av kulturlager: omkastade lager, bortodling (mekanisk förstörelse av kulturlager och anläggningar), geologiska processer, erosion, tillfälliga ödeläggelser / återupptagande av boplatser och därmed kulturlager från skilda perioder som kan gå i omlott, byggverksamhet, dikning m.m.

Vid tolkningen av stratigrafiska mönster har bl.a. Harris matrix (Harris 1989) visat sig vara mycket användbar i stadsliknande förhållanden och kan i viss mån användas när landsbygdens medeltida lämningar undersöks och tolkas för att få fram olika faser på boplatzen. Det finns också andra dokumentationsmetoder, t.ex. den s.k. Sigtunametoden (Ros 1996). Det viktigaste med dessa metoder är att de kan tillämpas och användas på den medeltida landsbygdens boplatzlämningar.

Den stratigrafiska strukturen och kulturlagrets omfattning är inte så mäktig på landsbygden och volymen är inte heller så stor som i de medeltida stadslagren. Kulturlagret kan däremot ytmässigt sett vara omfattande och ha stratigrafisk struktur i nedgrävningar och vid huslämningar (som kan vara flera och från skilda perioder med varierande byggnadskonstruktion).

De naturvetenskapliga disciplinerna erbjuder här ett mycket användbart tilläggsinstrument, som t.ex. C14-metoden, termoluminiscensen (TL), pollenanalys, växtrestforskningen (miljöprover).

Också mikromorfologiska undersökningar kan användas, t.ex. för att kunna begränsa boplatzytan, urskilja skilda aktivitetssytor inom boplatzen eller kulturlager av olika beskaffenhet men med liknande utseende. Studier gjorda i Uppland har visat att den exakta gränsen mellan en boplatz och närliggande åkrar svårigen kan urskiljas på de tidigmedeltida boplatserna med denna metod (Ranheden).

Utvecklandet av utgrävningsmetodik

Den starka stenåldersutgrävningstraditionen samt avsaknaden av betydande kulturlager på många undersökta tidigmedeltida lämningar (t. ex. fornborgar) har troligen haft hämmande effekt på utvecklandet av en egen utgrävningsmetodik. Detta har medfört att tidigmedeltida och medeltida boplatser på landsbygden har grävts ut med preferenserna från stenåldersboplatser. Förutsättningarna, problematiken och metodiken skiljer sig dock från varandra. Problematiken på boplatser med kontinuitet från vikingatid fram till

medeltid, ställer helt annorlunda krav på erfarenhet, engagemang och dokumentation hos den enskilda arkeologen än stenåldersboplatser, där anläggningar i regel är väl synliga och avgränsade och kulturlagren, i den mån sådana existerar, kan urskiljas i den sandiga jorden som sotlager eller linsser. Tidsfaktorn är också annorlunda. På den tidigmedeltida boplatsten kan det finnas ett drygt en halv meter tjockt kulturlager som täcker perioden från ca 900 fram till ca 1300/1400 med flera olika skeden och faser. På en stenåldersboplatst kan det vara svårt att komma ner till så korta tidsintervaller, då det t.ex. kan vara fråga om ett säsongsviste med begränsad årlig användningstid men omfattande en avsevärd tidsperiod.

Hela denna frågan innehåller också en forskningsetisk aspekt, då den fältarbetande arkeologen redan vid undersökningens början måste lösa frågor av varierande grad; vilken typ av lämning det är fråga om (sannolikhet), finns det kontinuitet, senare tiders störningar, den till buds stående tiden, genomgång av befintligt äldre kartmaterial, tidsåtgången per yta i fält etc.

Vid dokumentation är totalstation (fi. *takymetri*) att föredra, speciellt om det finns datorprogram som sedan kan användas för att bearbeta olika modeller av de inmätta anläggningarna och fynden. De kan också vara till hjälp då det gäller att begränsa kulturlagrets utbredning inom boplatstyten och anläggningarnas och fyndens förhållande till denna yta.

Vid själva utgrävningen är maskinavbaning - åtminstone i initialskedet - att rekommendera, då kulturlagrets, respektive boplatstens, utsträckning därigenom kan konstateras och begränsas. Detta är viktigt, särskilt om det är fråga om en exploateringsutgrävning. Därefter företas handrensning och sedan rutgrävning på utvalda partier. Då skall själva lagerföljden (med stratigrafiskt mönster) vara det primära, inte konstgjorda nivåer på 0,05 - 0,10 m, som är sekundära i detta sammanhang. De funna anläggningarna skall helst snittas eller grävas ut för att i profil kunna konstatera huruvida det är fråga om stolphål, avfallsgrop, nergrävning, brunn el.dyl., samt för att få fram anläggningens konstruktion. Samtidigt kan den stratigrafiska strukturen dokumenteras just på dessa punkter.

Kulturlagergrupp som förlösande faktor

För att kunna diskutera och föra diskussionen vidare, samt utveckla olika metoder med därtill hörande arkeologisk terminologi (huru och på vilket sett man skall gräva ut och tolka kulturlager som arkeologiska objekt och använda dem som arkeologiskt källmaterial, om anläggningar, fynd, kulturlagrens omfattning, kontinuitet, benämningar på olika företeelser o.s.v) på ti-

digmedeltida boplatser/bytomter måste en (i början informell) grupp av arkeologer samlas. Då kulturlagerfrågan här omfattar en tidsrymd från yngre järnålder fram till 1500 - 1600-talen, skulle det var önskvärt att alla deltagare hade någon erfarenhet av arkeologiskt fältarbete av denna art. Det skulle kunna vara en bra startpunkt. Här är idén, kulturlagerhandsken är kastad . . .

Referenser

Otryckta

Pietikäinen, T., Åbo universitet. Raision Mullin myöhäisrautakautisen asuinpaikan kaivaus. *Kesän 1996 arkeologisten kenttätöiden esittely* 29.11.1996. Museovirasto.

Ranheden, H. UV-Stockholm. Byrån för arkeologiska undersökningar, Riksantikvarieämbetet. Muntlig uppgift.

Schultz, H.-P., Museiverket. Hämeenlinnan Varikkoniemen kaivaukset. *Hämeen keskiaikaa. Seminaari* 22.11.1996. Hämeenlinna. Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland rf.

Vuorinen, J.-M., Åbo universitet. Raision Mullin myöhäisrautakautisen asuinpaikan rakennusjäännökset. *Kesän arkeologisten kenttätöiden esittely*. 29.11.1996. Museovirasto.

Tryckta

Beronius-Jörpeland, L. 1992. The Formation of Occupation Layers and Archaeological Source. Rescue and Research. Reflections of Society in Sweden 700-1700 AD. *Arkeologiska undersökningar, Skrifter* N:o 2. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Courty, M.A., Coldberg, P., Macphail, R. 1989. *Soils and Micromorphology in Archaeology*. Cambridge University Press.

Harris, E. 1989. *Principles of archaeological stratigraphy*. Second Edition. Academic Press.

Hill, D. & Paasche, K. 1996. Use of GIS and three-dimensional documentation on multi layer urban archaeological sites. Tema: Stratigrafisk metod. *META* 1996:4. Lund.

Hus och Gård. Hus och gård i det förurbana samhället. Artikeldel. Red. Kuhlberg, O., Göthberg, H., Vinberg A. Riksantikvarieämbetet. *Arkeologiska undersökningar, Skrifter* 14. Stockholm.

- Larsson, S. 1996. Att arbeta med stratigrafi i Lund. Tema: stratigrafisk metod. *META* 1996:4. Lund.
- Lempiäinen, T. 1996. Liedon Rähälän keskiaikaisen asuinpaikan viljavarasto - lisää tietoa Aurajoki-laakson viljanviljelystä. *Kentältä poimittua* 3. *Museoviraston arkeologisen osaston julkaisuja* N:o 6. Museovirasto.
- Limbrey, S. 1975. *Soil Science and Archaeology*. Studies in Archaeological Series. Academic Press.
- Nedbrytning av arkeologiskt material i jorden. *Konserveringstekniska studier. Målsättning och bakgrund. Rapport. RIK* 9. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska museer. Stockholm. 1995.
- Raike, E. 1996. Lieto Rähälä Ryökäs. Rautakaudelta 1800-luvun puoliväliin asutun kyläpaikan tutkimuksista ja niihin liittyvistä ongelmista. *Kentältä poimittua* 3. *Arkeologian osaston julkaisuja* N:o 6. Museovirasto.
- Ros, J. 1996. Stratigrafi med erfarenheter från Sigtuna. Tema: stratigrafisk metod. *META* 1996:4. Lund.
- Soils in Landscape Evolution and Human Occupation*. Ed. by Vance C. Holliday. Smithsonian Institution Press 1992.
- Viitanen, E.-M. 1996: Palanutta savea seinistä, katosta ja vähän muualtakin. Hämeenlinnan Varikkoniemen asuinpaikan palaneen saven analyysi. *Kentältä poimittua* 3. *Museoviraston Arkeologian osaston julkaisuja* N:o 6. Museovirasto.
- Vinberg, A. & Wahl, H.-M. 1996. Isättra - en tidigmedeltida bosättning i Skärgårdsstad. Uppland, Österåkers sn, RAÄ 466. *UV Stockholm, rapport* 1996:75. *Arkeologiska undersökningar*. Riksantikvarieämbetet.

Matka Latvian keskiaikaan

Seuran johtokunta on valinnut Latvian tämän vuoden kesäretken kohteeksi. Se tehdään omalla linja-autolla ja ohjelma on seuraava:

Torstai 8.5.	05.00	Lähtö Turun linja-autoasemalta, laituri 16
	08.00	Lähtö Helsingistä m/s Meloodialla Tallinnaan
	11.30	Lähtö Tallinnasta Riikaan
	17.00	(noin) Majoittuminen hotelli Latviaan
	18.00	Tutustuminen keskiajan Riikaan
Perjantai 9.5.	07.00	Aamiainen
	08.00	Retki Kuurinmaalle ja Semgaleen
Lauantai 10.5.	07.00	Aamiainen
	08.00	Retki Lettgaleen ja Liivinmaalle
Sunnuntai 11.5.	07.00	Aamiainen
	08.00	Lähtö Tallinnaan
	15.00	Lähtö m/s Meloodialla Helsinkiin
	18.30	Saapuminen Helsinkiin
	21.00	Saapuminen Turkuun

Matkan hinta on 1.300 mk Helsingistä ja 1.400 mk Turusta. Hintaan sisältyy laiva- ja bussimatkat, yöpyminen, aamiaiset hotellissa ja kaksi ateriaa Latviassa. Matka järjestyy vain jos vähintään 20 henkeä osallistuu.

Ilmoittautumiset lehden mukana lähetetyllä lomakkeella seuran osoitteen viimeistään 15.3. Samassa kuussa pitää lähettää valokopio passin kuvasivusta ryhmäviisumia varten. Kopio ei saa olla liian tumma. Viitesiirotomake maksamista varten lähetetään ilmoittautuneille ja matka maksetaan 4.4.1997 mennessä.

Tiili - avain - tiilentekijä

Päivi Luppi

Vuonna 1965 Hämeen linnasta löytyi tiili (36/65), johon on piirretty linna-mainen rakennus. Löytymisestään asti se on kiehtonut tiilentutkijoita (ks. *Suomen tiiliteollisuuden historia* s. 33). Sama tiili on "leimattu" viidesti avaimen tapaisella esineellä. Vuonna 1982 löysin linnalta kaivausten yhteydessä avaimen. Sillä hetkellä en vielä oivaltanut mitään.

Mutta paljon myöhemmin, eräänä joulukuisena yönä Anno Domini 1996 heräsin kello kolme ja yhtäkkiä muistin nämä kaksi Hämeen linnalta löytyntä esinettä; tiili ja avain. Olin tietenkin innoissani. Olisiko mahdollista kertoa tarina erästä tietystä, nimeltä mainitusta tiilenlyöjästä, joka jossakin linnan läheisyydessä sijainneella tiiliverstaalla olisi piirtänyt tekemäänsä tiileen kuvan siitä rakennuksesta, jota oli muuraamassa. Vielä hän olisi leimannut tekemänsä tiilen juuri tällä avaimella.

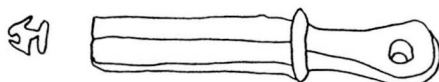
Tiili löytyi kuninkaankamarin kaakkoisseinästä vuoden 1965 tutkimustöiden yhteydessä. Se on suorakaiteen muotoinen 28,5-29 x 15 x 9,5-10 cm kokoinen, osittain rikkoutunut. Sen toisella lappeella on "sormiura" sekä jollakin terävällä esineellä ennen polttoa piirretty kuva suorakaiteen muotoisesta rakennuksesta, jonka toisessa päädyssä on torni. Rakennuksen julkisivuun on piirretty ristikkäisiä viivoja. Samassa lappeessa on lisäksi kolmio-maisia, niinikään ennen polttoa painettuja leimoja. Leimoja on kaikkiaan viisi ja niitä on aina pidetty avaimella tehtyinä. Ne ovat kolmihaaraisia painanteita, joista jokaisen haaran pituus on noin 5 mm.

Tämän kokoiset ja hyvin poltetut "sormiuralliset" tiilet kuuluvat melko yhtenäiseen ryhmään tiiliä, joita Hämeen linnalla pidetään keskiaikaisina. Tiilessä oleva piirros voisi kuvata rakennustöiden aikaista linnaa eli silloin kun rakennustelineet olivat vielä pystyssä. Mitä linnan rakennusvaihetta se voisi kuvata? Löytöpaikkansa perusteella tiilen voisi ajoittaa 1350-1450-luvuille. Toisaalta piirros voisi kuvata linnan lounaista julkisivua keskiajan ja uuden ajan taitteessa, silloin kun linna sai lopullisen seinäkorkeutensa ja kaksitornillisen hahmonsä. Tornissa on luonnollisesti satulakatto, mutta rakennuksen muissa osissa on vielä pulpettikatto. Nykyisen kattomuotonsa linnahan sai 1720-luvulla.

Koilliselta esilinnanpihalta löytynyt esine on avain (KM 95057:4736). Lähes identtinen avain (KM 19433:34) on löytynyt Turun (ent. Kaarinan) Kirkkomäeltä, jota on arveltu historiallisella ajalla käytössä olleksi

asuipaikaksi. Avain kuuluu riippulukkoon, jonka käyttöikä on pitkä, ainakin 1200-luvulta 1500-luvulle.

Keskiajalla Hämeessä vaikuttaneista tiilentekijöistä tiedämme kovin vähän. 1400-luvulta tunnemme nimeltä Tiili-Pietin, joka vaikutti Sääksmäellä ja Pälkäneellä ja 1500-luvun alussa asiakirjoissa esiintyy Klemet muurari. Molemmat ovat mitä todennäköisimmin vaikuttaneet myös Hämeen linnalla. Asiakirjoissa mainitaan Tiili-Pietin yhteydessä Valdemar Diek, joka oli Hämeen linnan voutina 1400-luvun alussa. 1500-luvun tilikirjojen perusteella voimme jo saada jonkinlaisen kuvan Hämeen linnalla vaikuttaneista tiilenlyöjistä ja muurareista sekä siellä käytetyistä tiili- ja kalkkimääristä. Linnan vakituiseen henkilökuntaan ei tiettävästi kuulunut muuraria, mutta lähes vuosittain heitä siellä vieraili. Esimerkiksi vuonna 1541 muurasi Knudh uunit kirjurintupaan ja vierastupaan, lisäksi hän poltti 1500 tiiltä. Vuonna 1546 muurasi Hans pottmakare kaakeliuunin erääseen linnan tuvista. Samana vuonna tiilentekijä Pehr valmisti ja poltti linnaa varten 3450 tiiltä. Seuraavana vuonna linnalla oli viisi muuraria tekemässä uutta tornia.

KM 95057:4736

KM 19433:34

*Hämeen linnasta (KM 95057:4736) ja Turun (ent. Kaarinan)
Kirkkomäeltä (KM 19433:34) löytyneet avaimet.*

Tiedot maamme keskiaikaisesta tiilenvalmistuksesta ovat niukat. Kirjallisuudessa mainitut keskiaikaiset tiilitehtaat liittyvät tavalla tai toisella kirkkoon. Niitä ovat 1300-luvulla Turun tuomiokirkkoa varten perustetut tehtaat sekä 1400-luvulla Papulassa, Viipurin lähellä sijainnut dominikaanimunkkien tiilitehdas. Hämeen linnan asiakirjoissa 1500-luvulta löytyy mainintoja linnan tiiliuuneista, -saleista ja -ladoista. Ainoa tuntemamme keskiaikainen tiilenvalmistuspaikka sijaitsee Hämeen linnasta noin seitsemän kilometrin päässä Herniäisissä, Hattulan kirkon läheisyydessä. Löydön perusteella ei ole voitu muodostaa tarkkaa kuvaa uunin yksityiskohdista tai iästä. Siinä on kuitenkin ollut ainakin yksi kolmella tai neljällä polttoaukolla varustettu uuni.

Tässä vaatimaton alku niistä "tarinoista eletystä elämästä keskiajan arkeologian alata", joita voisi syntyä kun linnan löydöt viimeinkin on luetteloitu.

Lähteet

Kuokkanen, Rauno 1981. Tiilen lyönti ja käyttö ristiretkiajalta 1850-luvulle. *Suomen tiiliteollisuuden historia*, I osa, Helsinki.

Leskinen Sirpa 1995. *Suomen varhaiset lukot ja avaimet - katsaus erääseen arkeologiseen esineryhmään*. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.

Suvanto, Seppo 1995. *Yksilö myöhäiskeskiajan talonpoikaisyhteiskunnassa, Sääksmäen kihlakunta 1400-luvun alusta 1570-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 193, Helsinki.

Vilkuna Anna-Maria 1989. *Hämeen linnan asujaimisto vuosina 1540-1552*. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

BESEGLAT OCH BESTYRKT

Blämmor, bullor och andra sigill

15 februari - 31 augusti 1997

Stockholms Medeltidsmuseum i samarbete med Riksarkivet

Strömparterren, Norrbro

Lapinjärven Långbromossenin suosilta

Marja Sipilä

Itä-Uudellamaalla sijaitsevasta Lapinjärven kunnasta ei tunneta merkkejä kiinteästä asutuksesta rautakaudelta. Nykyisen käsityksen mukaan sen kaakkoisosat on asuttanut rannikolta tullut ruotsinkielinen väestö 1200- ja 1300-luvuilla ja luoteisosat Hämeestä tullut suomenkielinen väestö 1400- ja 1500-luvuilla. Kaakkoisosa kuului aluksi Pyhtään ja luoteisosa Pernajan seurakuntaan. Vuoteen 1414 mennessä perustettiin Lapinjärven kappeliseurakunta. 1575 siitä tuli itsenäinen seurakunta. Hallinnollisesti Lapinjärven kaakkois- ja luoteisosat kuuluivat edelleen eri pitäjiin.

Ruotsinkielisistä kylistä, Lapinkylästä, Heikinkylästä ja Lindkoskelta, johtaa Pyhtäälle Skokelvågen -niminen paikallistie, jota paikkakunnalla pidetään alunperin keskiaikaisena kirkkopolkuna. Sitä tiedetään käytetyn vielä 1900-luvun alussa satunnaisesti. Sittenmin on reitti unohtunut ja osittain kadonnut, mutta siihen liittyvä perimätieto elää Lapinjärvellä voimakkaana. Joukko innokkaita paikallishistorian harrastajia on viime vuosina jäljittänyt reittiä kartta-aineiston ja vanhojen ihmisten kertomusten perusteella sekä haravoineet maastoa tieuran löytämiseksi niillä alueilla, joilla se on pahiten kasvanut umpeen.

Skokelvågen ylittää Långbromossen-nimisen suon, jossa on tiedetty nimen mukaisesti olleen pitkän puusillan. Sen tarkkaa sijaintia ei kuitenkaan ole pystytty selvittämään ennen kuin syksyllä 1995, jolloin sillan kuuluneita hirssiä paljastui kaivettaessa ojia suon reunoille. Sillan päiden näin löydyttyä se voitiin paikantaa koko matkaltaan tunnustelemalla metallipuikolla turpeen läpi. Se kulkee suoraan suon kapeimman kohdan yli, mutta pituutta sille kertyy kuitenkin noin 140 metriä.

Tutkija Markus Hiekkänen ja professori Jussi-Pekka Taavitsainen tekivät paikalle tarkastusmatkan toukokuussa 1996. Elokuussa suoritettiin viikon mittainen kaivaus, joka toteutettiin Turun yliopiston suomalaisen ja vertailevan arkeologian oppiaineen, Museoviraston rakennushistorian osaston, Lapinjärven kunnan ja paikallisten harrastajien yhteistyönä. Läheltä sillan pohjoispäätä tutkittiin noin 10 m pituinen osa, josta 4 m purettiin alimpaan havaittuun rakenteeseen asti. Kaivauksen tavoitteena oli suosillan rakenteen selvittäminen ja puulustonäytteiden ottaminen sen eri kerroksista dendrokronologista ajoitusta varten.

Sillassa havaittiin olevan neljä hirsikerrosta, jotka edustavat vähintään kolmea ja enintään viittä eri aikaista rakennusvaihetta. Ylimpänä oli rinnakkain halkaistuja, 20-30 cm leveitä ja neljä metriä pitkiä hirsii. Niiden alla oli jatkoskohdissa poikittain pyöreitä hirsii. Pitkittäishirsien päät oli lovettu niin, että ne sopivat tukevasti jatkoskohtien poikittaisten hirsien päälle. Pitkittäisten hirsien päällä oli jatkoskohtien tuntumassa painokiviä. Toisessa kerroksessa ylhäältä lukien oli sivuissa pitkittäiset puut. Päissä oli poikittaisia pyöröhirsii. Välialue oli täytetty hiekansekaisella turpeella. Välittömästi tämän kerroksen alla oli vieriviereen ladottu poikittain halkaisijaltaan 10-15 cm vahvuisia pyöröhirsii. Sillan molemmilla sivuilla oli noin kahden metrin välein pystypaaluja tukemassa sillan pitkittäisiä puita sivusuunnassa. Alimpana oli pitkittäiset hirret. Toisessa reunassa oli kolme leveämpää haljikaista ja kaksi kapeampaa pyöröhirttä. Toisessa reunassa oli yksinäinen halkaistu hirsi, jonka alla oli 10-15 cm:n vahvuinen hiekkakerros, kiviä, puun juurakko ja hirrenpätkä. On mahdollista, että yksittäinen hirsi kuuluu vanhimpaan suon yli johtaneeseen pitkospuuhun ja sen viereen on myöhemmin rakennettu useamman hirren levyinen kulkureitti.

Hirsistä otettiin yhteensä kymmenen puulustonäytettä, joiden talteenottamisesta ja ajoituksesta vastasi Pentti Zetterberg Joensuun yliopiston dendrokronologian laboratorion. Ylin hirsikerta ajoitettiin neljän näytteen perusteella 1710-luvulle. Toisesta hirsikerrasta ei saatu näytettä sen huonokuntoisuuden vuoksi. Kolmas hirsikerta ajoittuu 1580-luvulle yhden näytteen perusteella. Loppujen näytteiden ajoittamiseen ei ole toistaiseksi rahoitusta.

Ainoa varsinainen esinelöytö kaivausalueelta on ilmeisesti Adolf Fredrikin aikainen, 1750 - 60 -luvulla löyty kahden äyrin kolikko. Se ei liittynyt siltarakenteeseen, vaan löytyi sen sivulta. Lisäksi kaivausalueelta löytyi mahdollinen, funktioltaan tunnistamaton, puuesine tai sellaisen teelmä. Sillan kohta käytiin koko matkalta läpi metallinilmaisimella. Tunnistettavia esineitä löytyi neljä. Ne olivat kaikki hevosenkenkiä tai niiden katkelmia ja löytyivät suppealta alueelta sillan eteläosasta.

Långbromossenin suosilta on merkittävä historiallisen ajan muinaisjäänös. Historiallisia tiestöön, pääasiassa Hämeen Härkätiehen tai Suureen Rantatiehen, liittyviä kohteita on Suomessa tutkittu arkeologisesti 12, joista yksi on voitu ajoittaa dendrokronologisesti ja neljä radiohiilimenetelmällä. Näistä vain Espoon Råbäckin ja mahdollisesti Helsingin Haltialan kohteet ovat vanhempia kuin Långbromossenin sillan toistaiseksi ajoitetut osat. Långbromossenin suosillassa on mielenkiintoista lisäksi sen massiivisuus verrattuna paikallisten luonteeseen ja selvästi havaitut erilaiset ja eri aikai-

set rakennusvaiheet. Jatkotutkimuksessa, kun kaikkien dendrokronologisten näytteiden ajoitukset ovat käytettävissä, pyritään selvittämään Långbromossenin suosillan ja koko Skokelvågenin syntyyn ja käyttöön liittyviä historiallisia vaihteita.

Lähteitä

Allardt, Anders 1920. *Lappträsk socken*. Helsingfors.

Andersson, Sven 1995. Den 400 år gamla kyrkostigen spåras upp. *Östra Nyland* nr 37, 30.3.1995.

Hiekkanen, Markus 1996. Långbromossenin hirsinen maasilta Lapinjärvellä, kertomus virkamatkasta 23.5.1996. Tarkastuskertomus. Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

Korhonen, Mikael ja Kuvaja, Krister 1995. *Lapinjärven historia. Kaksi kieltä - yksi kunta*. Jyväskylä.

Rosenqvist, Gustav V. 1995. *Lapinjärveläisten kirkonkäynti ennen muinoin*. Loviisa.

Salminen, Tapio 1993. *Suuri rantatie. Stora strandvägen*. Tiemuseon julkaisu 5. Helsinki.

Sipilä, Marja 1997. Lapinjärvi, Lapinkylä, Långbromossen, historiallisen ajan suosillan kaivaus 12.-16.8.1996. Kaivausraportti. Turun yliopisto, Suomalainen ja vertaileva arkeologia.

Zetterberg, Pentti 1997. Lapinjärven Långbromossenin hirsisen suosillan ylimpien rakenteiden iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIU2501-FIU2504 ja FIU2506. Dendrokronologian laboratorion ajoituseloste 125. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio.

Bomarsundin linnoituksen historiasta

Marita Kykyri

Kun englantilais-ranskalaiset joukot elo-syyskuun vaihteessa vuonna 1854 Oolannin sodan päätteeksi räjäyttivät ilmaan Bomarsundin päälinnakkeen ja sen kolme puolustustornia, lopetti tämä ajanjakson, jota vielä meidän päivinämmme kutsutaan Ahvenanmaalla Bomarsundin ajaksi.

Taustana Bomarsundin linnoituksen rakentamiselle itäiselle Ahvenanmaalle oli se, että Suomen sotaa seuranneessa Haminan rauhassa v. 1809 Ruotsi joutui luovuttamaan Venäjälle sekä Suomen että Ahvenanmaan. Kun Ahvenanmaasta nyt emämaan vaihdoksen myötä tuli Venäjän keisarikunnalle tärkeä etuvartio länteenpäin, syntyi ajatus Ahvenanmaan linnoittamisesta ja liittämisestä osaksi koko keisarikunnan käsittävää puolustusjärjestelmää.

Heti Haminan rauhan jälkeisenä vuonna ryhdyttiin linnoitukselle etsimään sopivaa sijoituspaikkaa ja erilaisia linnoitussuunnitelmia pohdittiin useissa komiteoissa. Lopulta sijaintipaikkana päädyttiin Ahvenanmaan mantereen itäisimpään osaan, strategisesti tärkeän Lumparniin johtavan salmen länsirannalle. Venäjän valtio lunasti useita km² maata itäisestä Bomarsundista linnoitusalueen rakentamiseksi, minkä lisäksi tarkoitukseen käytettävissä oli myös läheinen Prästön saari, joka jo ennestään oli kruunun omaisuutta.

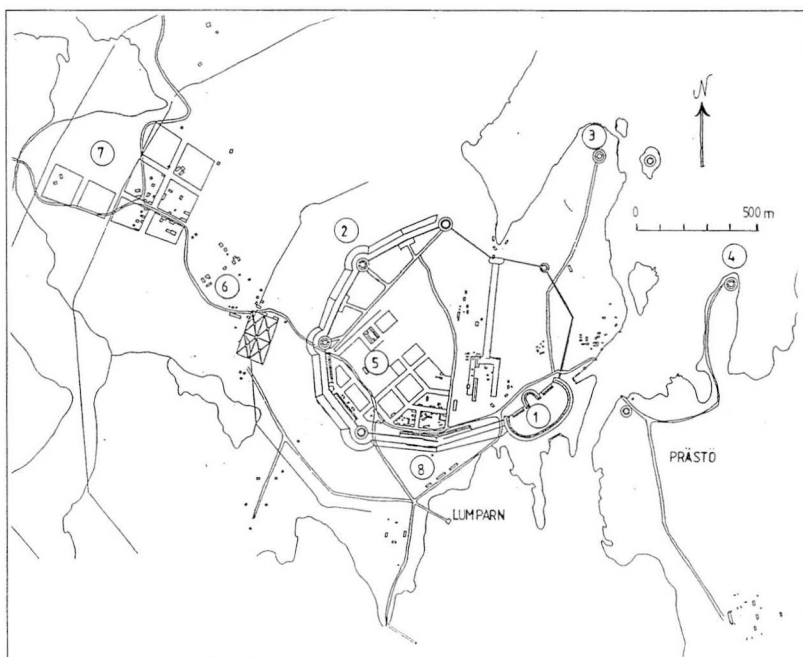
Kesti kuitenkin 20 vuotta ennen kuin lopullinen linnoitussuunnitelma hyväksyttiin (1825) ja päätös linnoitustöiden aloittamisesta tehtiin tsaari Nikolai I valtakaudella vuonna 1829. Näinä kuluneina vuosina oli noin 2000 venäläistä sotilasta ollut jatkuvasti sijoitettuna Ahvenanmaalle.

Päälinnakkeen rakennustyöt kestivät 10 vuotta (1832-1842) ja niihin on vuosittain arvioitu osallistuneen noin 1000 miestä (venäläisiä työkomppanioita ja rangaistusvankeja) kun linnoitustöihin tarvittava kokonaismiesmäärä oli vuosittain noin 2000 miestä. Päälinnakkeeksi rakennettiin 290 m pitkä ja 110 m leveä 2-kerroksinen kasarmi, jonne oli tarkoitus sijoittaa puolet Ahvenanmaan venäläisestä varuskunnasta eli 2500 miestä. Päälinnake rakennettiin tiilistä ja sen julkisivuun käytettiin monikulmaiseksi työstettyä punaista rapakivigraniittia (kuva 1 ja 2).

Linnoituksen 12 suunnitellusta, ø 40 m:n kokoisesta, 125 miehelle ja 20 kanuunalle tarkoitettusta puolustustornista ehdittiin ainoastaan kolme saada valmiiksi ennen linnoituksen tuhoutumista. Nämä olivat Brännklintin,

Notvikin ja Prästön tornit, jotka oli rakennettu 1840- ja 1850-luvulla samasta materiaalista kuin itse päälinnakekin. Myös kahden muun puolustus-tornin valmistelu- ja rakennustyöt oli jo ennen vuotta 1854 aloitettu, mutta torneja ei koskaan ehditty saada valmiiksi.

Tornien lisäksi linnoitusalueelle oli suunniteltu tai jo ryhdytty pystyttämään rakennuksia, joiden lopullinen toteutus jäi kesken englantilais-ranskalaisten joukkojen hyökättyä Bomarsundin linnoitukseen elokuussa 1854. Näistä rakennuksista voi mainita mm. Prästön sotilassairaalan tilalle suunnitellun uuden varuskuntasairaalan, komendantin kanslian, uuden 500 m pitkän kasarmirakennuksen sekä 350 m pituisen elintarvikemakasiinin.

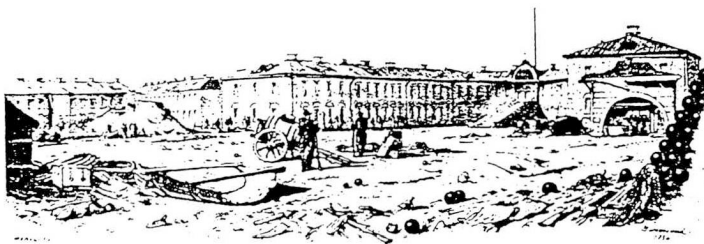

Kuva 1. Bomarsundin linnoitusalue. 1) Päälinnake 2) Brännklintin torni 3) Notvikin torni 4) Prästön torni 5) Uusi Skarpans 6) Vanha Skarpans 7) Esikaupunki 8) Vuonna 1995 inventoitu alue.

Ennen venäläiskautta Bomarsundin linnoitusalueella oli sijainnut Skarpansin pieni kylä, joka venäläisasutuksen laajenemisen seurauksena kasvoi pinta-alaltaan melkoisesti. 1840-luvulla itse linnoitusalueen muurin sisäpuolelle kaavoitettiin asuinkortteleita ja tätä kaupunkimaista yhteisöä alettiin kutsua Uudeksi Skarpansiksi. Puutaloyhteisö koostui n. 30 rakennuksesta ja siellä sijaitsi mm. postikonttori ja kauppoja.

Varsinaisen linnoitusalueen ulkopuolelle ryhdyttiin 1830-luvun loppupuolella rakentamaan kaupunkimaista yhdyskuntaa, joka muodostui 8 korttelista. Esikaupunki, joksi aluetta kutsuttiin, oli ennen kaikkea ylemmän upseeriston, kauppiaiden, käsityöläisten ja siviilivirkamiesten asuinalue. Esikaupungin puurakennuskanta koki v. 1854 saman kohtalon kuin Uuden Skarpansin ja Prästön sotilassairaalan rakennukset kun venäläiset itse polttivat ne maan tasalle englantilais-ranskalaisten joukkojen hyökkäyksen edellä.

Bomarsundin linnoituksen ja siihen liittyvän asutuksen tuhoutumisen myötä vaipui alue vähitellen unholaan ja metsittyi, mutta sitä käytettiin vuosikymmenten ajan rakennusmateriaalin, ennen kaikkea tiilen ja kiven, hankintapaikkana. Laajamittaisen "ryöväyksen" kohteeksi joutuivat ennen kaikkea päälinnake ja Prästön torni, jotka sijaitsivat rakennusmateriaalin poiskuljetuksen kannalta otollisessa ja helppokulkuisessa maastossa veden äärellä. Linnoituksen häikäilemätön hyväksikäyttö rakennusmateriaalin hankintapaikkana selittyy sillä, ettei tuhattua linnoitusta vielä tuolloin osattu mieltää suojeltavaksi muinaisjäännekseksi (kuva 3).

Kuva 2. Päälinnakeen sisäpiha v. 1854. L. Morel-Fatton kivipiirros.

Kuva 3. Bomarsund räjäytyksen jälkeen. J.J. Reinbergin akvarelli.

Ahvenanmaan itsehallinnon myötä sai maakunta Suomen valtiolta käyttöoikeuden Bomarsundiin ja Prästöhön v. 1924. Samana vuonna voimaantuneen Ahvenanmaan muinaismuistoasetuksen mukaisesti olivat Bomarsundin linnoituksen rauniot kuitenkin edelleen Arkeologisen komission valvonnan alaisuudessa. Vuoden 1936 asetuksen myötä siirtyi Bomarsundin linnoitusalueen muinaisjäännösten hoito maakunnan omille viranomaisille ja vuosina 1936-1937 suoritettun maanmittaustoimituksen yhteydessä vahvistettiin erityisen Bomarsundin muinaismuistoalueen rajat, jonka ulkopuolelle kuitenkin jäi osa linnoituskompleksiin kuuluvia muinaisjäännöksiä.

Antikvaarinen toiminta Bomarsundin muinaismuistoalueella on nykyisin ennen kaikkea ennalta ehkäisevää kiinteiden rakenteiden ja niiden ympäristön huolto-, seuranta- ja suojelutyötä, jossa keskeistä on jatkuva eriasteinen siistimis- ja raivaustyö, jotta muinaisjäännösten ja alueen ruohottuminen, pensastuminen sekä umpeenkasvu estettäisiin ja muinaisjäännösten nykyinen kunto saataisiin säilytettyä. Niiltä osin kun tarvetta on ilmaantunut on vuosien varrella myös korjattu ja restauroitu linnakkeen keskeisimpiä muurattuja rakenteita: päälinnaketta ja torneja.

Varsinaisia arkeologisia kaivauksia on linnoitusalueella suoritettu vähän ja nekin ovat olleet kooltaan varsin suppea-alaisia. Näistä voi mainita vuosina 1959 ja 1989 päälinnakkeen pihalla suoritettut kaivaukset, joista edellisen yhteydessä tyhjennettiin pihan kaivo, ja jälkimmäisen yhteydessä pyrittiin selvittämään pihan alkuperäisen katteen luonne. Molempien

kaivausten yhteydessä löydettiin aseistuksen lisäksi myös linnoituksen arkielämään liittyvää esineistöä. Notvikin tornissa suoritettujen kaivausten yhteydessä vv. 1982-1983 löydettiin puolestaan tornin vesisäiliöstä mm. hyvin säilyneitä puu- ja tekstiililöytöjä vuodelta 1854.

Bomarsundin muinaismuistoalueella on arkeologista kaivaustoimintaa huomattavasti enemmän suoritettu inventointeja, joiden yhteydessä jo 1970-luvulla kartoitettiin suuri osa Bomarsundin keskisen linnoitusalueen kohteista. Vuosikymmenen aikana inventoitiin ja kartotettiin mm. Uuden ja Vanhan Skarpansin rakennusjäännökset, päälinnake torneineen sekä Prästössä sijaitsevat hautausmaat. 1980-luvulla oli vuorossa Esikaupunkialue rakennusjäännöksineen, minkä lisäksi siirryttiin vähitellen inventoimaan myös linnoitukseen kuuluvia syrjäisempiä alueita. Näiden kartoitus on pienimuotoisena jatkunut koko 1990-luvun ja niistä saatuja tuloksia on hyväksikäytetty mm. alueen osayleiskaavaa (1993) suunniteltaessa.

Bomarsundin linnoituksen ulkoalueilla sijaitsevista muinaisjäännösryhmistä voi mainita mm. erilaiset sodankäyntiin liittyvät muinaismuistot kuten ampumasuojat, tykkipatterit, haudat, leiripaikat, maihinnousupaikat jne. sekä paikat, jotka liittyvät linnoitustöissä tarvittun rakennusmateriaalin hankintaan, työstöön ja valmistukseen, joista voi mainita mm. kivenlouhintasavenottoaikat. Toistaiseksi on mainittujen muinaisjäännösten kokonaismäärä ja levinneisyys alueella epäselvä.

Tähänastisista inventoinneista viimeisin suoritettiin vuonna 1995 päälinnakeen lounaispuolella, sen välittömässä läheisyydessä (kuva 1). Tutkitun n. 9 ha kokoisella kivikkoisella alueella kartoitettiin yhteensä runsas 300 muinaisjäännökseksi luokiteltavaa kohdetta jotka osoittautuivat kuuluvan osana suurempaan työmaa-alueeseen, jolta linnoitusalueella tarvittavaa kivimateriaalia oli hankittu ja jolla sitä oli työstetty.

Alueella kartoitetuista muinaisjäännöksistä voi mainita mm. yhden tai useamman kuopan muodostamat kokonaisuudet, joista rakennusaineeksi käytetyt kivet oli joko kokonaisuudessaan poistettu tai edelleenkin jäljellä; maakivet tai -kiviryhmät, joiden pinnalla ja yhteydessä oli havaittavissa mm. poraus- ja muita työstöjälkiä sekä kiilakiviä sekä luonnon- ja lohkokivistä kivikoon mukaan lajiteltuja ja koottuja valmiita rakennusmateriaalikalvoja. Osa inventoiduista muinaisjäännöksistä kuului alueella "uusiin" muinaisjäännösryhmiin, joita ei aiemmin joko tunnettu tai joihin ei aiempien tutkimusten yhteydessä oltu kiinnitetty sen kummempaa huomiota.

Bomarsundin muinaismuistoalueella jatkossa suoritettava inventointityö tulee yhä enenevässä määrin suuntautumaan alueen keskusalueelta sen reuna-alueille päin. Maastoltaan osittain hyvinkin vaikeakulkuiset ja metsit-

tyneet ulkoalueet kätkevät epäilemättä huomaansa toistaiseksi tuntemattomiakin muinaisjäännöksiä, joiden systemaattinen inventointi ja kartoitus on aikanaan omalta osaltaan tuova lisävalaistusta alueen Bomarsundin ajan historiaan.

Kirjallisuutta

- Hirn M., *Från Bomarsund till Sveaborg. Kriget 1854-1855*. Helsingfors 1956.
Isaksson M., *Kring Bomarsund*. Ekenäs 1981.
Kykyri M., Inventering av historiska fornlämningar i Bomarsund SV-om Huvudfästningen. *Äländsk Odling* 1996. Mariehamn 1997.
Nunez M., & Darmark, S. Russian military equipment sealed in the cistern of Notvik tower, Bomarsund, Åland islands. *Finskt Museum* 1989. Helsingfors 1989.
Scott S., *Bomarsunds fästning*. Stockholm 1971.
Ullman M., *Från Bomarsund till Sveaborg och Kronstadt*. Mariehamn 1995.
Äländsk Odling 1991. Tema: Bomarsund. Mariehamn 1992.

Kutsu kevätkokoukseen

Suomen keskiajan arkeologian seuran
kevätkokous pidetään Turun yliopiston
arkeologian oppiaineen seminaarihuoneessa (101),
osoitteessa Henrikinkatu 2, laitosrakennus Juslenia,
keskiviikkona 19.03. kello 18.00.

Kokouksen jälkeen keskustellaan keskiaikaisten
asuinpaikkojen tutkimuksesta *Hannu-Matti Wahlin*
tässä lehdessä julkaistun artikkelin pohjalta.

Jäsenlehti SKAS

Seuran johtokunta päätyi lopulta siihen, että jäsentiedote jatkaa ilmestymistään jäsenlehtenä nimellä SKAS. Muitakin nimiehdotuksia oli esillä, mutta seuran nimilyhenne oli ilmeisesti jo vakiinnuttanut paikkansa jäsentiedotteen nimenä. Lehti ilmestyy kolme kertaa vuodessa; toistaiseksi samanlaisena ja samansisältöisenä kuin jäsentiedote.

H.A.

Toimittajaa haetaan

Jäsenlehden nykyinen toimittaja joutuu opiskelukiireiden takia jättämään tehtävänsä tämän vuoden aikana. Seuraajaksi haetaan toimittamisesta kiinnostunutta henkilöä tai useamman henkilön toimituskuntaa. Ehdotuksia voi antaa nykyiselle toimittajalle tai seuran johtokunnan jäsenille.

H.A.

Jäsenmaksu

Tämän lehden ohessa lähetetään viitesiertolomake jäsenmaksua varten. Maksettaessa on käytettävä viitesiertonumeroa!

Castella 4

Neljäs Castella-symposiumi järjestetään 10.-14.9.1997 Virossa. Kouksen pääpaino tulee olemaan ekskursioissa, mutta Tartossa on varattu yksi päivä esitelmien pitoa varten.

Symposiumin aiheena on *Linnatutkimuksen teoriaa ja kategorioita* ja varsinaisten esitelmien tulee liittyä tähän teemaan. Muita aiheita voi esittää posterien muodossa. Kaikilta osanottajilta edellytetään *Castella 4:ssä* julkaistavia artikkeleita. Lähempiä tietoja antaa Päivi Luppi, puh. 03-6196926.

K.D.

Seuraava jäsenlehti

ilmestyy 27.06.1997.
Siihen tarkoitettu aineisto
tulee toimittaa
seuran osoitteeseen
viimeistään kolme viikkoa
ennen julkaisupäivää!

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry:n tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Yhdistys järjestää seminaareja ja esitelmätilaisuuksia sekä harjoittaa julkaisutoimintaa.

Puheenjohtaja : Knut Drake
(02) 2620 195

Sihteeri : Minna Sartes
(02) 2500 552
minna.sartes@pp.kolumbus.fi

Rahastonhoitaja : Leila Airikka-Drake
(02) 2352 555

Sisällys

<i>Knut Drake</i> , Seminaarin jälkipuintia	1
<i>Tiina Jäkärä</i> , Ruumisarkuissa käytetyistä puulajeista	2
<i>Hannu-Matti Wahl</i> , Bonden Paavo som kulturlagerproducent	6
Matka Latvian keskiaikaan	13
<i>Päivi Luppi</i> , Tiili - avain - tiilentekijä	14
<i>Marja Sipilä</i> , Lapinjärven Långbromossenin suosilta	18
<i>Marita Kykyri</i> , Bomarsundin linnoituksen historiasta	22
Jäsenlehti SKAS	28
Toimittajaa haetaan	28
Jäsenmaksu	28
Castelia 4	28
